

ском деле, как одно из условий эффективности правосудия / М. А. Вилкут // Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве: материалы Всероссийской научно-практической конференции, 31 января – 1 февраля 2001 г. – М., 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа : http://www.legist.ru/conf/_Vikut.htm. **17.** Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам : дис. ... д-ра юрид. наук / Цихоцкий А. В. – М.: РГБ, 2007. – С. 260. **18.** Короєд С. О. Окремі питання своєчасного розгляду цивільних справ / С. О. Короєд // Судова апеляція. – 2011. – № 3 (24). – С. 107–115. **19.** Короєд С. А. О понятии судебного процессуального интереса в аспекте повышения эффективности правосудия по гражданским делам / С. А. Короєд // Современные тенденции правовых исследований: международная конференция (17 августа 2013 года, г. Санкт-Петербург). – СПб.: Фонд развития юридической науки. Центр академических публикаций, 2013. – С. 30–33.

УДК 347.64

О. С. ХАРЧЕНКО

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ДИТИНИ КІЛЬКОХ ОПІКУНІВ ЧИ ПІКЛУВАЛЬНИКІВ

Аналізується питання щодо призначення опікунів чи піклувальників дитині. Розглянуто правові підстави для призначення кількох опікунів чи піклувальників. Основна увага приділена аналізу нормативно-правових актів, що регулюють відповідні відносини, та наукової літератури. Виділено прогалини правового регулювання цих відносин, звернено увагу на питання місця проживання дитини при призначенні їй кількох опікунів чи піклувальників.

Ключові слова: дитина, опіка, піклування, опікуни, піклувальники, місце проживання.

Харченко Л.С. Правовые аспекты назначения ребенку нескольких опекунов или попечителей

Анализуются вопросы, связанные с назначением опекунов или попечителей ребенку. Рассмотрены правовые основания для назначения нескольких опекунов или попечителей. Основное внимание уделено анализу нормативно-правовых актов, которые регулируют соответствующие отношения и научной литературы. Выделены пробелы правового регулирования этих отношений, обращено внимание на вопрос места проживания ребенка при назначении ему нескольких опекунов или попечителей.

Ключевые слова: ребенок, опека, попечительство, опекуны, попечители, место проживания.

Kharchenko Olesya. Legal aspects of the appointment of several fiduciaries or trustees for the child

The scientific article is devoted to the study of issues related to the appointment of fiduciaries or guardians of the child. Examined the legal basis for the appointment of a guardian. Attention is paid to the historical aspect of the plurality marker in Ukraine and in the laws of foreign countries, which stipulates the appointment of several tutors. The focus is on the analysis of regulations that govern the appropriate attitude and the scientific literature.

© ХАРЧЕНКО Олеся Степанівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Identified gaps in the legal regulation of these relations, attention was paid to the question of the child's residence in appointing him a guardian

Key words: *child, custody, guardianship, guardians, trustees, the place of residence.*

Питання влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, завжди було у центрі уваги держави і суспільства. Основною метою державної політики у сфері влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, є забезпечення і гармонізація інтересів дитини і особи чи осіб, які поклали на себе обов'язок виховання та утримання такої дитини. Опіка та піклування дають можливість влаштувати долю дитини в умовах, наближених до проживання у сім'ї та надають можливість одночасно встановлювати контроль за дотриманням прав та інтересів громадян. Діти, які знаходяться під опікою чи піклуванням, мають особливий правовий статус порівняно з дітьми, які мають повноцінну сім'ю. Опікун та піклувальник мають широке коло обов'язків, обумовлених покладеними на них соціальною функцією виховання і розвитку підопічного. Відповідно до Конвенції про права дитини, з метою захисту інтересів дитини, яка тимчасово чи постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних інтересах не може залишатися в такому оточенні, держави учасниці конвенції про права дитини відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною (ч.2 ст.20 Конвенції)¹. В Україні найбільш поширеним видом такого догляду є встановлення опіки або піклування над малолітньою чи неповнолітньою дитиною. Таким чином здійснюється забезпечення права дитини на належні умови проживання і виховання у сім'ї. При цьому особливого значення набуває правове врегулювання відносин, пов'язаних з таким влаштуванням дитини. Не завжди одна особа може замінити дитині, яка позбавлена батьківського піклування, повноцінне виховання із всією багатогранністю цього процесу. Це відповідає і ст.5 Закону України «Про охорону дитинства», якою визначено організацію охорони дитинства. Згідно ст.24 цього закону діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані, з-поміж іншого, під опіку чи піклування. Цей закон не встановлює обмежень щодо кількості осіб, які можуть бути опікунами однієї особи. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває питання можливості призначення кількох опікунів чи кількох піклувальників дитині, яка позбавлена батьківського піклування.

Питання опіки та піклування над дітьми досліджувалось вченими-фахівцями у сфері цивільного, сімейного, адміністративного права як-то С.С. Алексєєвим, М.І. Брагінським, В.В. Вітрянським, А.К. Вороновою, О.В. Дзерою, О.С. Іоффе, Д.І. Мейером, А.І. Пергаментом, А.М. Рабець, З.В. Ромовською, Р.О. Халфіною, Г.Ф. Шершеневичем та іншими.

Для України інститут опіки є традиційним, хоч у різні періоди часу він мав свої особливості. При цьому мала місце і множинність осіб, які дбали про інтереси дитини майнового і немайнового характеру. Так, Н.Я. Рудий вказує, що на українських землях під владою Австрії (Австро-Угорщини) питання опіки майна малолітньої дитини врегульовувалось шляхом призначення куратора, що безпосередньо доглядав за майном. Якщо вартість майна опікуваного була значною, то призначався професійний управлінець з відповідною освітою та навичками. У Російській імперії майном опікуваного займався співопікун, який здебільшого призначався з числа родичів².

Згідно ч. 5 ст. 63 ЦК України фізичній особі може бути призначено одного або кількох опікунів чи піклувальників³. Із змісту цієї норми вбачається, що законо-

давець не обмежує кількість опікунів, тобто їх може бути два і більше. Попри це, законодавець не визначив конкретні умови для призначення кількох опікунів. У багатьох країнах Європи наявність кількох опікунів є традиційною. Так, допускається множинність опікунів у французькому праві⁴. У Німеччині можливість здійснення опіки спільно кількома опікунами впливає із параграфу 1797 Німецького цивільного уложення⁵. У Російській Федерації це питання врегульовано положеннями спеціального Федерального Закону РФ «Про опіку та піклування» від 24.04.2008 р., яким закріплено можливість встановлення кількох опікунів чи піклувальників та вимоги до виконання ними своїх обов'язків. Так, орган опіки та піклування, виходячи із інтересів особи, яка потребує встановлення над нею опіки чи піклування, може призначити їй кілька опікунів чи піклувальників (ч.7 ст.10 цього Закону), при призначенні кількох опікунів чи піклувальників представництво і захист прав і законних інтересів підопічного здійснюється одночасно всіма опікунами чи піклувальниками. У випадку, якщо ведення справ підопічного доручається опікунами чи піклувальниками одному з них, ця особа повинна мати довіреності від решти опікунів чи піклувальників (ч.8 ст.10 цього Закону). При призначенні кількох опікунів чи піклувальників обов'язки щодо забезпечення підопічному догляду і сприянні у своєчасному одержанні ним медичної допомоги, а у відношенні неповнолітнього підопічного також обов'язки щодо його навчання та виховання розподіляються між опікунами чи піклувальниками у відповідності до акту органу опіки та піклування про їх призначення чи договором про здійснення опіки та піклування. У випадку, якщо вказані обов'язки не розподілені, опікуни чи піклувальники несуть солідарну відповідь⁶.

У зв'язку із відсутністю конкретизації положень ч.5 ст.63 ЦК України в національному законодавстві, питання призначення кількох опікунів чи піклувальників має вирішуватися згідно ст. 55 ЦК України, за якою, зокрема, опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Тому органи опіки і піклування мають враховувати різні обставини, щоб максимальною мірою забезпечити реалізацію цих завдань. Зокрема, необхідність у призначенні кількох опікунів малолітній дитині чи піклувальників неповнолітній дитині може бути обумовлена не лише необхідністю більш ефективного захисту немайнових та майнових прав такої дитини, а й особливостями настання її сирітства, наявністю кандидатів на опікунство чи піклування однакового ступеню спорідненості по відношенню до малолітньої чи неповнолітньої дитини та її батьків. На це вказує і Калакура В.Я., зазначаючи, що в певних випадках, з урахуванням конкретних обставин, фізичній особі може бути призначено одного або кількох опікунів чи піклувальників⁷. Магдесян Г.А. також вказує, що створена можливість для появи таких різновидів опіки, як співопікунство, тобто наявність в одного підопічного кількох опікунів (піклувальників) і, навпаки, наявність в одного й того ж опікуна (піклувальника) кількох підопічних⁸.

Інша справа, що далеко не у кожному випадку є кілька осіб, які мають намір опікуватись дитиною. Часто лише одна особа зголошується бути опікуном чи піклувальником, як справедливо вказує Ромовська З.В.⁹ Якщо ж виникає ситуація, коли одночасно кілька осіб виявляють бажання стати опікунами малолітньої дитини чи піклувальниками неповнолітньої, то, видається, у кожному окремому випадку слід виходити з конкретних обставин справи, враховуючи, що малолітня чи

неповнолітня дитина, як ніхто інший, потребує особливого підходу, для неї саме виховання виходить на перше місце, а тому призначення кількох опікунів, наприклад, родичів батьків, сприятиме кращому формуванню сімейних цінностей, збалансованості у вихованні та недопущенню можливих антагоністичних взаємовідносин між родичами такої дитини.

При цьому може постати питання місця проживання дитини у разі, якщо два чи більше опікуна або піклувальника проживають окремо. Чинне законодавство не містить заборони щодо призначення малолітній чи неповнолітній дитині кількох опікунів чи піклувальників, які проживають окремо один від одного. Таким чином, опікунами чи піклувальниками можуть бути призначені особи, які мають різне місце проживання. За загальним правилом, місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає (ч. 4 ст. 29 ЦК України); місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна (ч.3 ст.29 ЦК України). Ці норми, як видається, визначають місце проживання малолітньої дитини у віці до 10 років, або неповнолітньої дитини у віці від 10 до 14 років, за яким така дитина має бути зареєстрована у встановленому законодавством порядку, а за ч. 6 ст. 29 ЦК України, фізична особа може мати кілька місць проживання. Ці положення конкретизовані і в нормах Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Цим Законом встановлено обмеження вільного вибору місця проживання, зокрема, щодо осіб, які не досягли 14-річного віку, що відповідає положенням ст.29 ЦК України. Тобто, у будь-якому разі дитина має проживати разом з опікуном чи піклувальником, однак, якщо їх кілька, за домовленістю між ними дитина може перебувати в іншого з опікунів чи піклувальників певний проміжок часу, наприклад, на вихідні, святкові дні тощо. Ця позиція підтверджується п. 4.3. Правил опіки та піклування¹⁰, згідно з яким, як правило, опікун (піклувальник) повинен проживати разом з підопічним і може бути прописаний на житловій площі останнього на період виконання своїх обов'язків. Таким чином, цілком допускаються винятки із загального правила. І це є обґрунтованим, адже, наприклад, у разі розлучення батьків, за договором чи за рішенням суду має бути визначено місце проживання дитини, в яких, в свою чергу, можуть бути зазначені умови перебування дитини в іншого з батьків. Попри це, роздільність проживання підопічного і опікуна, піклувальника має бути винятком, і в того з опікунів чи піклувальників, хто проживає окремо, в будь-якому разі існуватимуть обов'язки щодо виховання, навчання та розвитку малолітньої чи неповнолітньої особи відповідно до ст. 67 ЦК України, ст.249 СК України¹¹, Закону України «Про охорону дитинства»¹².

При призначенні малолітній чи неповнолітній особі опікуна, піклувальника органам опіки та піклування слід керуватися не лише конкретними нормами актів законодавства, що регулюють відносини опіки і піклування, а й загальними засадами регулювання цивільних та сімейних відносин, як то справедливість, добросовісність та розумність (ст. 3 ЦК України, ст. 7 СК України). А також слід врахо-

увати і думку такої дитини, безумовно, виходячи з її вікових та психологічних можливостей, що відповідає ст.171 СК України, а також ч.2 ст.244 СК України, згідно якої при призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки та піклування враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини, ч.4 ст.63 ЦК України також закріплює положення про врахування бажання підопічного при призначенні опікуна. На це вказує і Верховний Суд України. Так, він відзначає, що згідно з міжнародними та національними правовими нормами до прав дитини належить, зокрема, право на врахування її думки щодо питань, які стосуються її життя. Зокрема, відповідно до положень ст. 12 ч. 1 Конвенції ООН від 20 листопада 1989 р. «Про права дитини» (ратифікована Україною 27 лютого 1991 р.), держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства¹³.

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27 лютого 1991. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> **2.** Рудий Н. Я. Інститут опіки та піклування в Україні: історико-правове дослідження / Рудий Н.Я. – Львів, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/catalog/> **3.** Цивільний кодекс України від 16 січня 2003. – № 435-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> **4.** Жюльіо де ла Морандьєр Л. Гражданское право Франции / Жюльіо де ла Морандьєр Л.. – Т.1. – М.: Иностран. лит., 1958. – С. 623. **5.** Германское право. Часть I. Гражданское уложение: [пер. с нем.]. – М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. – С. 383. **6.** Об опеке и попечительстве: Федеральный закон Российской Федерации от 24 апреля 2008. – № 48-ФЗ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148900/ **7.** Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту ЦК України. – К.: Істина. – С. 57. **8.** Магдесян Г.А. Теоретические аспекты гражданско-правового регулирования опеки и попечительства в Российской Федерации: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Г.А. Магдесян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disserscat.com> **9.** Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ромовська З.В. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С 464. **10.** Про затвердження Правил опіки та піклування: наказ Держком України у справах сім'ї та молоді та ін. від 26 травня 1999. – № 34/166/131/88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> **11.** Сімейний кодекс України від 10 січня 2002. – № 2947-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> **12.** Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> **13.** Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>